

A MAGYAR HÍRLAP ÚTJA KIADÓ ÉS KÖZÖNSÉG KÖZÖTT A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

Mindenféle írásmű olvasóknak készül. Asztalfiókja számára senki sem ír szívesen; azzal a biztos tudattal, hogy elolvasni sohasem fogják, irodalmi mű nem jöhetne létre. Az irodalomnak a közönség éppoly lényeges tényezője, mint az író maga. De még inkább így van ez a hírlapnál és a hírlapírónál: az újságcikk igazában akkor születik, amikor elolvassák; az újsághír pedig, ha nem jut el hamarosan az olvasóhoz, meghal, mert időszerűségét új események új hírei ölik el. Az újság eljuttatása az olvasóhoz, a lapterjesztés a modern időszi sajtó üzemének egyik legfontosabb ága: gyorsan, pontosan működő szervezetet kíván, amely az idő és a távolság ellenállásával szemben sikeresen veheti fel a harcot. Látszólag tisztán szállítási, közlekedési problémáról van szó; de a feladat megoldása a hírlap szellemi részére is állandóan visszahat. Az újságíró a reggeli posta indulásához, a hajnali vonatok kifizetéséhez kénytelen alkalmazni munkáját. A régi időkben pedig a postakocsi kormányozta a szerkesztőséget: olyan napokon, amikor postajárat nem indult, nem lett volna érdemes újságot csinálni akkor sem, ha földrengés, vagy világháború tört volna ki, — még kevésbé, ha csupán magának a szerkesztőnek volt valami „világraszólóan“ fontos mondánivalója.

Az időszi sajtó történetében tehát a lapterjesztés módjai, lehetőségei, kialakulásuk a hírlapirodalom kezdeti korában fontos helyet foglalnak el. Régi magyar hírlapjaink szerkesztőiről, előállító műhelyeiről egyre pontosabb ismereteket szerzünk; közönségük megismeréséhez éppen e folyóirat járult hozzá az elmúlt években. A szerkesztőtől a közönséghez vezető útról viszont TRÓCSÁNYI ZOLTÁNNAK ugyanitt „*Szerkesztő, közönség és postai kézbesítés a XVIII. században*“¹ címmel megjelent közleményén kívül nincs irodalmunk. TRÓCSÁNYI közlésének folytatásaképpen a XIX.

¹ MKSzele, 1943. 55—61. l.

század lapterjesztési viszonyait kívánjuk az alábbiakban ismertetni. Közlésünket a szabadságharcot követő évekkel zárjuk le, mert addigra a lapok terjesztésében a mai állapothoz közelálló rendszer alakul ki.

Sem a XVIII. század végén, sem a XIX. század elején nem volt szokásban, hogy a szerkesztő vagy a kiadó a maga küldöncével juttassa el a lapot a helybeli olvasóhoz. Az újságot a kiadónál kellett átvenni; aki maga nem akart fáradni, barátját vagy szolgáját is küldhette, de a kiadóhivatal ezt a fáradságot nem vállalta helyette. Így volt ez ebben az időben még külföldön is.² Az újság előállításánál is tekintetbe vették, hogy a helybeli olvasók maguk jönnek a lapért: a *Pesti Divatlap* egyízben nagyalakú képmellékletet adott ki azzal, hogy azt az előfizetők személyesen vegyék át vagy hozassák el, mert szállítás közben „összetörődne”.³ De a politikai hírlapok is számítottak arra, hogy előfizetőik maguk keresik fel itt-ott a pesti kiadóhivatalt: az előfizetés megújítására vásár idején szólítják fel őket, hogy a vidékiek is maguk hozhassák el a pénzt a drága posta helyett.⁴

Csakhogy éppen a magyar lapok nagyrésze — és ez egyik lényeges jellemzője a magyar sajtónak a külföldivel, főleg a némettel szemben — nem helybeli olvasók számára készül. Hol Pozsonyban, hol Bécsben, hol Budán vagy Pesten tartják székhelyüket a magyar lapok, de mindenhol az egész országba szerteküldik őket, helybe csak a kisebb részük, néha (pl. a bécsi lapok esetében) csak néhány szám jár. A pozsonyi *Magyar Hírmondó* előfizetői a megmaradt 320 címirat tanúsága szerint 205 különböző helységben laktak.⁵ A vidéki olvasóhoz pedig csak postán juthat el a lap, mert „folyóiratok, úgy mint Journálok, Újságok, lapokban vagy füzetekben, tartalmuk különbsége nélkül” azon dolgok közé tartoznak, „mellyek szállítására a' Státus magának

² OTTO GROTH: Die Zeitung. Mannheim—Berlin—Leipzig, 1930. III. 27. lap.

³ Hová lettek a régi divatlapok mellékletei? [Írta:] D. B. MKSzle, 1942. 333—334. l.

⁴ Nemzeti Ujság, 1842. december 10., stb.

⁵ SZINNYEI JÓZSEF: A Magyar Hírmondó, Vasárnapi Újság, 1880. 57—59., 73. l. — GORIUPP ALICE: Az első magyar újság előfizetői. Magyar Bibliofil Szemle, 1925. 98. l.

kizáró jogot tart⁶. Míg a helybeli terjesztést maga a kiadóhivatal, pontosabban maguk az előfizetők látják el, addíg a távolsági szállítás a posta feladata. A régi magyar időszaki sajtótermékeknél e szerint a lap kiadója és olvasója közé közvetítő kéz nem iktatódott be, ha a postát nem tekintjük ilyennek. Az üzleti vállalkozás a hírlapok és folyóiratok terjesztésében nem vett részt, tehát a könyvkereskedők sem, kivéve, ha maguk adtak ki időszaki lapot is. (Pedig a hírlap legközvetlenebb előfutárja, a hírközlő röpirat — „*Neue Zeitung*“ — a vásári ponyván várta a vevőt, akár a könyvek.⁷ A mai újság- és folyóiratkiadók is ismeretlenek voltak Magyarországon a XIX. század elején. A rikkancs csak fél-századdal később jelent meg először a pesti utcán. Legfeljebb a lesekabinett-ek⁸ és a kávéházak fölötték le a maguk szerény módján azt a hasznot, amely az újság és olvasója közti közvetítésből adódhatott. De az ő működésük már nem tartozik a szorosán vett lapterjesztés körébe, mint ahogy nem tartozik oda az a századforduló idején gyakori eset sem, amikor egyetlen hírlapot vagy folyóiratot egész falu lakossága előtt olvastak fel.⁹

A régi magyar hírlap útja a szerkesztői asztaltól az olvasóhoz ezek szerint az esetek túlnyomórésztében a postán át vezetett. Ezzel a posta és a posta ügyeit intéző postamesterek a magyar hírlap életére állandó befolyást nyertek; posta és hírlapkiadás szoros összefüggésére mi sem jellemzőbb, mint hogy 1848-ban a hírlapok postai szállításának ügyét úgy tárgyalták az újságokban, mint a sajtószabadság biztosítékát, tehát közjogi jelentőségű, országos fontosságú kérdést.

A hírlapok postai szállítása kezdetben úgy történt, hogy levélbe, több példány küldésénél pedig csomagba zárták a lappéldányokat és úgy vette át őket a posta, mint közönséges leveleket, vagy csomagokat.¹⁰ A posta tehát csak mint szállító működik

⁶ BENCZÉDY 'SIGMOND: Magyarország' és Erdély Nagy-fejedelemség Postaintézete. Kassa, 1840. I. l.

⁷ EMIL DOVIFAT: *Zeitungsslehre*. Berlin—Leipzig, 1937. 100. l.

⁸ V. ö. SZEMZŐ PIROSKA: A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei. MKSzele. 1939. 165. l.

⁹ V. ö. DEZSÉNYI BÉLA: A magyar hírlapirodalom első százada. Budapest, 1941. 35. l.

¹⁰ GROTH, i. m. III. 35. l.

közre a hírlapok terjesztésében; az előfizetők nyilvántartása, a díjak beszedése, a borítékolás és címezés a kiadóhivatal feladata. Előzékenységet csak annyiban tanúsít a posta, hogy a XIX. század elejétől fogva a nyomtatványokat és különösen a hírlapokat olcsóbb díjért szállítja;¹¹ a hírlaptarifa általában a levélporthó harmadrészét teszi. Míg a levelet lehetett „bérmentetlenül“ is küldeni — ilyenkor a díjat a címzett fizette —, addig az újságokat mindig előzőleg kellett bérmentesíteni.

De a gyakorlati szükség hamarosan arra készíti a postát, hogy ne érje be a szállító feladatával, hanem valóságos közvetítő szerepet vállaljon az újság és olvasói között. Az előfizetőnek nem kell többé a kiadóhivatalhoz fordulnia, hanem közvetlenül a helybeli postamesternek adja át a pénzt, akitől azután a postajáratok érkezésekor a lap példányát átveheti. A kiadó pedig nem vesződött az előfizetők nyilvántartásával és a díjak beszedésével, hanem a kívánt példánymennyiséget egyszerűen a postának adta át: a borítékolás, címezés, nyilvántartás már a postahivatalban történt.¹² Mindezért az előfizetési díjából a kiadás helyén megszabott illeték járt a postának, az előfizető lakhelyének postamesterét pedig „provízió“ illette meg.

A magyarnyelvű hírlapok indulásának idején a Habsburg-birodalom postája már mindenhol foglalkozott hírlapközvetítéssel; bel- és külföldi hírlapokra egyaránt bármely postahivatalban előfizethetett, aki akart. De természetesen az előfizetőtől függött, hogy a postánál rendel-e meg lapját, vagy a kiadónál.¹³ A kétféle előfizetési mód egymás mellett párhuzamosan fennállott és ez — mint az alábbiakban látni fogjuk — számos zavart okozott.

A hírlapok közvetítésének a díja a XVIII. században még változó volt. A *Magyar Hírmondó* szerkesztője félévenként és példányonként 1 forintot fizetett a postának.¹⁴ Minden hírlappal külön állapodott meg a posta; általában az előfizetési díj 10—15%-át követelte magának. A *Magyar Kurir* öt forintnyi előfizetési díjából 2 frt. volt az aerariumé;¹⁵ mikor 1793-ban DECSY SÁMUEL vette át SZACSVAY lapjának szerkesztését, panaszolja, hogy

¹¹ HENNYEY VILMOS: A magyar posta története. Budapest, 1926. 140. l.

¹² GROTH, i. m. III. 36. l.

¹³ HENNYEY, i. m. 150. l.

¹⁴ HENNYEY, i. h.

¹⁵ TRÓCSÁNYI, i. h.

„az újságokra fizettetni szokott taxának nagyobb részét a Cs. K. fő Posta Hivatalnak és könyv nyomtatónak kell fizetni 's igen kevés marad belőle az újság írónak“.¹⁶

A posta tehát jelentős részt követelt magának az újság jövedelméből. Ennek fejében azonban immár a hírlapok közvetítésének, mondhatnók, a velük való kereskedésnek minden gondját vállalta. A XIX. század elejétől kezdve már pontos rendelkezések szabályozták a posta lapterjesztő tevékenységét.¹⁷ Minden postahivatalban megvan azoknak a hírlapoknak és folyóiratoknak jegyzéke, amelyekre a posta előfizetést fogad el. Ilyen jegyzéket a „cs. k. bécsi legfőbb udvari“, valamint a budai főpostahivatal újságexpediciós osztálya ad ki. A jegyzékbe való felvétel igazolja egyszersmind, hogy az illető lap ellen a cenzurának sincs kifogása; ennek elsősorban a külföldi lapoknál van jelentősége, mert azokat a külföldi újságokat, amelyeket a cenzura tilalmaz, a posta sem szállíthatja, még kevésbé közvetítheti azok számára az előfizetést. Ha tehát valaki a jegyzékbe fel nem vett külföldi lapot akar járattatni — így szól a szabályzat —, akkor előbb az illetékes könyvizsgáló hivaltaltól kell engedélyt szereznie.

A TRATTNER—KÁROLYI nyomda társtulajdonosának, KÁROLYI ISTVÁNNAK szerkesztésében megjelenő *Nemzeti vagy Hazai Vándor* című naptárnak 1832-re kiadott kötetében kinyomtatva is megtaláljuk egy ilyen jegyzéket „azon politikai és literáriai Újságoknak, s Havi Írásoknak különböző nyelveken, mellyeket a Cs. Kir. Fő Udvari Újság-Hivatal Expeditiójánál Bécsben vagy akármely Magyar Országi Póstán is megrendelhetni“. (14—16. l.) A háromlapos jegyzék a posta útján előfizethető időszaki sajtótermékeket négy csoportra osztja: I. Külföldi politikai Újságok és Journálok. II. Külföldi literáriai Folyó-Írások. III. Az Austriai Birodalombeli politikai Újságok. IV. Belföldi literáriai, Heti- és Havi-Írások. „Belföld“ és „Austriai Birodalom“ természetesen szinonimák; a magyar hírlapok és folyóiratok az utóbbi két csoportban szerepelnek. Az újság címe melletti rovatban az évi előfizetési ár olvasható, „stempellírozással együtt“. A csillaggal megjelölt sajtótermékekre — ilyen a folyóiratok legnagyobb része — csak egész

¹⁶ Tudósítás. (Az Orsz. Széchényi Könyvtár Hírlaptárának 1294. sz. kolligátum-kötetében.) V. ö. MKSze. 1943. 68. l.

¹⁷ BENCZÉDY, i. m. 56—57. l.

évre lehet előfizetni, a csillag nélküliekre — főleg hírlapok — fél-évre is. A külföldi lapok ára úgylátszik a távolsággal arányosan nő; az angol újságok évi előfizetése csillagászati számokat tesz ki: a *Times* évente 216 forintba kerül. Ne felejtjük azonban, hogy ezek már napilapok voltak akkor, míg a belföldi újságok csak 2—3 számot adtak hetenkint. A hetilap Angliából hozatva is olcsóbb; a *Bells Weekly Messenger* előfizetésére évenként csak 100 forintot áldozott a művelődni vágyó magyar. A francia lapok — *Moniteur, Gazette de France, Quotidienne* — 80, 70, illetve 72 forintba kerültek évente. Még olcsóbbak az olaszok: a *Diario di Roma* évi 34 forint. Ugyanennyibe kerül végre a fontos hivatást betöltő *Allgemeine Zeitung* (amelyet jegyzékünk közelebről nem jelöl meg, de nyilvánvaló, hogy az augsburgit érti). 10 angol, 4 francia, 6 olasz, 15 német, 5 orosz (de német- és francianyelvű) és egy francianyelvű törökországi lapra hirdet előfizetést a posta. A folyóiratok száma nagyobb; közöttük a németországiak dominálnak; összesen 52 német folyóiratot járattak a közös birodalomban.

KULTSÁR ISTVÁN *Hazai és Külföldi Tudósításai* a belföldi hírlapok között foglalnak helyet. Évi előfizetési díjuk — természetesen a „stempellirozást“ is beleértve — Bécsben 14, Magyarországon és a hozzátartozó tartományokban 8 ezüst forint. Érdekesség, hogy a magyar lapok mellett a szerkesztő is fel van tüntetve, pedig a többinél jegyzékünk a címmel is beéri. Szerepel még MÁRTON JÓZSEF *Magyar Kurirja* (10 frt. 24 kr.), PETHE FERENC *Erdélyi Hírmondója* a *Társalkodóval* (8 frt. 24 kr.), HELMECZY MIHÁLY szerkesztette *Jelenkor, Társalkodó és Értesítő* (együtt 8 frt.); továbbá a BELNAY-féle pozsonyi *Ephemerides* (14 frt. 24 kr.) az *Ofner Zeitung* (14 frt.) és a *Pressburger Zeitung* (16 frt. 48 kr.). Magyar folyóiratok: *Tudományos Gyűjtemény* (Bécsben 9 frt. 36 kr., Magyarországon 7 frt. 12 kr.), *Felső Magyar Országai Minerva* (9 frt.), *Mezei Gazdák Barátja* (10 frt.).

Hírlapok teljes számú példányára csak akkor tarthat számot az előfizető, ha már néhány héttel a félév kezdete előtt befizeti az előfizetési díjat. Az előfizetési díj újságok szerint változik; megtalálható a már idézett újságlajstromokban. „Az ott kitett ’s befizetett pénzmennyiséget a’ Postahivatal a’ bécsi, budai (vagy pesti) vagy másutti Újság-expeditióhoz minden hiányosság nélkül elküldi ’s illetőleg megrendeli a’ kívánt hírlapot... Minthogy pe-

dig egy Postahivatal sem tartozik ingyen valaki újságpénzét általvenni és Újságát megrendelni: előfizetőnek a' többször említett Újságlajstromokban, vagy az Újságíróktól szétküldözött Hirdetményekben kitett előfizetési áron kívül, a' szokásban levő megrendelési vagy elküldési díjt is meg kell fizetnie. Elküldési díjúl egy Újságért fél évre 24 kr., 30 kr. p. p., sőt néhol és némelly Újságokért ennél is több vétetik a' szerint mint szokásba hozott.¹⁸ Mindez valóban méltányos: pontosan megmondja a szabályzat, mivel tartozik egymásnak posta és közönség. De a díjtételek egyszerűségét a küldés módozatai, meg a posta külön szolgálatai bonyolítják. Hírlapot kétféleképen lehet küldeni: nyíltan és boríték alatt; az utóbbi esetben pedig még pecsételve vagy pecsételetlenül. Persze, fizetni kell a borítékért és a pecsétért is. A következő táblázat mutatja, mit kér mindezért a bécsi postahivatal:

	fél évre		egész évre	
	frt.	kr.	frt.	kr.
a) elküldési díjúl minden egyes újságért, hetenként kétszer küldve	—	12	—	24
b) ugyanaz hetenként többször küldve ..	2	—	4	—
c) pecsétlésért spanyolviasszal, hetenként kétszer küldve	—	48	1	36
d) ugyanaz, hetenként többször küldve ..	3	12	6	24

Például a Bécsből járathatni kívánt *Allgemeine Zeitung*ért fél-évre a következőket kellene fizetni: az újságért (lajstrom szerint) 17 frt. 28 kr.-t; elküldési díjúl a bécsi (postai) újságexpedició számára 12 kr.-t és végül elküldési díjúl a megrendelő hivatal számára 24 krajcárt, összesen 18 forint, 4 krajcárt. Ha pedig pecsét alatt kívánjuk a lapot, akkor — hetenként kétszeri küldést számítva — további 48 krajcárral összesen 18 frt. 52 krajcárra kellene ezt az összeget kikerekítenünk. Ha azután a megrendelő nem maga hozza vagy hozatja el lapját a postáról, hanem a postahivatal levélhordójával viteti haza, akkor még a szokásos kihordási díjat is meg kell fizetnie.

Nagy gondot kell fordítani a hírlapborítékok pontos címezésére is; rövid legyen a cím, de értelmes és tiszta. „Maga előfizető

¹⁸ BENCZÉDY, i. h.

legjobban tudván, micsoda cím illeti meg, 's kivált ha címre sokat tart és e' mellett jól tud írni, legjobb: ha címét maga felírja egy darabka (8-ad ívnyi) papírosra 's úgy adja azt a' Postahivatalhoz . . .¹⁹

Mindezekben a rendelkezésekben a legmeglepőbb a hírlapok borítékolásánál, csomagolásánál, pecsételésénél követett körülményes eljárás. Borítékokban, „kóperták“-ban küldték szét az újságot; a borítékot a szerkesztő nyomatta,²⁰ de a postán tették a hírlapot a borítékba és ott is zárták le azt pecséttel, vagy a nélkül. A boríték rendes levélboríték nagyságú volt; a kis nyolcodrétalakú lap csak felébe hajtva férhetett el benne. A Nemzeti Múzeum Hírlaptárában őrzött „*Collectio Titulorum non tamen onmium, ad quos Noua Posoniensia Hungarica Auctore Cl. Dño Matthia Rát . . . Anno 1780 expediebantur*“ című gyűjteményes kötetben²¹ egy ilyen teljes borítékot is találunk a következő címmel:

à Monsieur Monsieur Michel de Incze, Docteur en Médecine,
[CLAUS]ENBURG.

Ezt a borítékot nyilvánvalóan *nem* a Magyar Hírmondó szétküldésénél, hanem egy későbbi, nem Pozsonyban megjelent magyar lapnál használták. A címzés bal alsó négyszögében ugyanis a postahivatalt jelző, fraktur betűkkel nyomott nagy kezdőbetűs rövidítés foglal helyet; a Magyar Hírmondó címiratainál ezek a rövidítés betűi: H. P. A. Z. (Haupt-Post-Amts-Zeitungsexpedition?), míg az említett borítékon a K. K. O. P. A. Z. M. K. betűk olvashatók.²²

A borítékon a rendeltetési helyen kívül, ha nem nagy városba küldik a hírlapot, szükséges még „irányt adni“, „kitüntetvén azon a' legtávolabbi nagy Várost, melyen a' Levél, valószínűleg, keresztül mehet, valamint az utolsó vagy leadási Postaállomást is“.²³ A *Collectio Titulorum*-ban például a Veszprémben szóló címzés baloldalán a következőképpen jelölték meg az irányt: „per Jauri-

¹⁹ BENCZÉDY, i. h.

²⁰ V. ö. TRÓCSÁNYI, i. h.

²¹ Ismertették SZINNYEI, i. h. és GORIUPP, i. h. Az itt említett borítékról külön nem szólnak, sem arról, hogy az nem a Magyar Hírmondó szétküldésénél használtatott.

²² A bécsi udvari főpostahivatal újság-expediciójának betűi: W. O. H. P. A. Z. E. TRÓCSÁNYI, i. h.

²³ BENCZÉDY, i. h.

num, Papam“. Egy Kolozsvárra szóló címzésnél: „par Bude, Debretzin“. A borítékok legnagyobb része franciául van címezve, de latin, német és magyar címzés is fordul elő. Érdekes, hogy Pozsonyba, helybe szóló címzés is akad: a helybeli előfizető úgylát-szik szintén a posta útján rendelte meg a lapot.

A hírlapokat a levélposta szállította. A XIX. század első felében általában hetenkint kétszer fordult a levélposta;²⁴ csak Bécs és Buda között volt mindennapos postajárat; ezenkívül egyes vonalakon hetenkint háromszor, illetve négyszer is szállítottak leveleket. Így még a negyvenes évek elején sem volt érdemes hetenkint kettőnél többször megjelentetni a lapokat. 1838-tól kezdve azután úgy építik ki a Duna balpartján a postajáratokat, hogy néhány városba többször is lehet postát küldeni: Budapestről Esztergomba és Nagyszombatba mindennap, Kassára, Eperjesre, Temesvárra, Szebenbe, Kolozsvárra, Lembergbe hetenként négyszer. Természetesen a felsorolt állomások vonalán fekvő többi állomásra éppily gyakran érkezett posta; a szabadságharc előtti években már majdnem mindenhova hetenkint négyszer. A hírlapok egymásután át is térnek a heti négyszeri megjelenésre, míg *napilapokká* csak 1848-ban alakulnak. A postának a hírlapterjesztésben juttatott egyeduralom így érezteti a hatását a hírlapkiadásra. De nem volna érdektelen behatóbban megvizsgálni azt is, hogy az egyes postajáratok vonalvezetése miképen hatott a hírlapok alapítására. A birodalmi posta fővonalai a Dunántúlra és, Magyarország északi és déli határai felé vezettek, míg a központi és keleti részekben nagyrészt csak mellékvonalak voltak; a magyar főpostahivatalok — a budai kivételével — mind periferikusan helyezkedtek el.²⁵ Részben ez lehetett az oka, hogy Kassának, Komáromnak, Győrnek jóval előbb volt lapja, mint Debrecennek és Szegednek. A bécsi magyar lapok előnyös helyzete pedig nyilvánvaló: a postahálózat gyújtópontjából az ország minden tája felé gyorsan történhetik a szállítás.

1840-ben 12—13 ezer lapra fizettek elő a posta közvetítésével.²⁶ Az előfizetők nagy tömege, éppúgy, mint a kiadók és a szerkesztők, teljesen a postának, mint egyetlen összekötő szervnek

²⁴ BENCZÉDY, i. m. 28. l.

²⁵ BENCZÉDY, i. m. 11. skk. 1. és térképmell.

²⁶ BENCZÉDY, i. m. 62. l.

voltak kiszolgáltatva. Ha a postán hibák fordultak elő, az előfizető nem kapta meg lapját és beszüntette az előfizetést. Már pedig hibák gyakran adódtak; a lapok hasábjai kórusként visszhangozták a postára szórt panaszokat. Már a pozsonyi *Magyar Hirmondónak* is meggyűlt a baja egyes hanyag és kapzsi postamesterekkel, felháborodottan követeli az előfizetési pénzek szabályos beszolgáltatását: „Senki pedig a Posta Mester Urak közül ezen 5 r. forintoknak el küldéséért, hatodikot [t. i. forintot] maga számára az azt küldőtől erőszakosan ki tekerni, vagy az 5 r. forintokból valamit el húzni, némellyeknek szokások szerint, meg ne próbálja“.²⁷ Ami pedig a lappéldányokat magukat illeti, azoknak sorozatos elkallódása ellen úgy próbál a *Magyar Hirmondó* szerkesztője védekezni, hogy pecsét alatt küldi a lapot, „melly petsé-ten léssen fellyül ezen két betű: M. H., alol pedig egy Posta síp“.²⁸

A *Magyar Hirmondó* tizennyolcadik századi panaszai a tizenkilencedik században már nem állhatják meg a helyüket. De támadnak helyettük új panaszok. Mint látjuk, a hírlapokat bárki, kívánsága szerint, pecsét alatt kaphatja és a postamesterek által szedhető díjak pontosan szabályozva vannak. Csakhogy ez a szabályozás épp annyira bonyolult, mint amennyire pontos.

Mint többször említettük, a lapokra nem feltétlenül a posta veszi fel az előfizetést. Lehet közvetlenül a szerkesztőnél, illetve a kiadónál is lapot rendelni. Természetes, hogy a postamester nem nagyon szereti az ilyen előfizetőket, hiszen a számára biztosított díjakon felül szokásba megy, hogy minden tíz példány után egy ingyenpéldány az övé;²⁹ ettől és a kézbesítési díjtól elesik, ha az előfizető közvetlenül a kiadónál rendeli lapját. Akadt postamester, aki az ilyen előfizetőt „jobb belátásra“ iparkodott bírni: a nem nála rendelt lapot visszatartotta, megcsónkította, késleltette. Vagy külön díjat követelt a lap kiadásáért. „Ép most távozik tőlünk — írja a *Nemzeti Újság* 1842. december 10-én — Fischer Sándor báró cs. kir. kapitány úr, ki mondja, hogy, miután itt helyben az előfizetési járadékot minden hiány nélkül letette, lakhelyén (Zemplén várm.) a posta-kiadó lapja kiadásáért két pengő forinttal elégítteté ki magát általa.“ A *Regélő* — *Pesti Divat-*

²⁷ Magyar Hirmondó, 1784. jún. 9.

²⁸ Magyar Hirmondó, 1784. dec. 29.

²⁹ HENNYEY, i. m. 150. l.

lap egyik előfizetője szintén azt panaszolja, hogy a lapok az egyik vidéki postamester kezén vesznek el, „ki bosszús, hogy azokat egyenesen a' szerkesztőségnél, és — mivel arra okom volt — nem ő nála rendelém meg“.³⁰

Az előfizetők persze a szerkesztőséget, meg a kiadóhivatalt ostromolják meg panaszaikkal, ha a lap elmarad vagy késik. Több ízben kell védekezniök a lapoknak az ellen a vád ellen, mintha saját adminisztrációjuk volna a hibás. „Ünnepélyesen és komolyan kinyilatkoztatjuk tehát, hogy, ha történtek is eleinte zavarok az elküldéssel, expeditióknk jelenleg olly karban van helyhez-tetve, hogy többet igen, de kevesebbet soha sem küldhet szét“ — írja 1842. május 26-án a *Regélő*. „Mert majd mindennap érkeznek hozzánk vádlevelek; innen, hogy lapjaink csak minden 3—4-dik postával, onnan, hogy fölbontva és bepiszkoltan, máshonnan, hogy 2—3—4 szám híjával jelennek meg, más állomásokról, hogy csak némelly lapok vetvék e' rendetlenség alá; és így sine fine. Mi biztosíthatjuk t. előfizetőinket, hogy kiadóhivatalunkból, valamint helyben, úgy a fővárosi postához is, mind a' házi, mind a' postai előfizetők részére a legpontosabb kezelés mellett küldetnek szét lapjaink; de... az útközbeni postákon... minden intézkedésünk megtörik. Nem értjük itt az egész postahivatalnoki kart, csak azon néhány könnyelműeket, kik közhasznú díszes hivatalukban hanyagok, vagy azzal visszaélni nem pirulnak.“³¹

Vajjon a már említett anyagi előnyök, meg a hírlapterjesztési szervezet bonyolultsága eléggé megmagyaráznak-e minden hibát? Nem kell-e politikai erők játékát is sejtenünk a panaszok mögött? Kossuth egy 1836-ból való levelében ezt mondta: „a posta lassú is, költséges is, hitetlen is“.³² A postahivatalokba behatolt a Sedlnitzky-féle kém szervezet; a titkosrendőrség rendszeresen felbonttatta és ellenőriztette a leveleket.³³ Elképzelhető volna, hogy az egyre élesebben kormányellenes irányba forduló ellenzéki lapok izgatását akarta korlátozni a „Cabinet noir“, amikor egyes

³⁰ *Regélő* — Pesti Divatlap. 1842. jún. 2. 346. l.

³¹ *Nemzeti Ujság*, 1843. 110. sz. L. még *Nemzeti Ujság*, 1842. dec. 3., 1845. febr. 13. *Egyházi Literaturai Lap*, 1846. jún. 21. *Hetilap*, 1848. 2. sz. u. a. 1848. 5. sz. *Pesti Hírlap*, 1846. szept. 20., nov. 1. stb.

³² Id. HENNYEY, 143. l.

³³ TAKÁTS SÁNDOR: *Kémvilág Magyarországon*. I. kötet, 93—114. l.

hírlapok kézbesítését késleltette. Csakhogy fenti szemelvényeink nagy része konzervatív, kormánybarát lapból való, amelyet nem lett volna oka bántania a rendőrségnek. Meg azután *hivatali hatáskör* szempontjából az újságok ellenőrzése a cenzúra dolga volt, nem a Cabinet noiré. Tény, hogy a rendelkezésünkre álló adatokból nem következtethetünk arra, mintha az újságok pontatlan kézbesítésének politikai okai lettek volna.

És audiatur et altera pars. Halljuk, hogyan védekezik a vádak ellen maga a posta. A késedelmes, pontatlan postai szállítás oka a posta szószólója szerint többnyire a rossz út:³⁴ „A’ természet... csak nem az egész magyarországi síkságon nem hintvén lábaink alá követ, az útcsinálást magának fenntartotta, és ha emberi kéz a’ földben turkálni kezd, kész azt postákon és más szekereseken megbosszulni. E’ síkságon a’ természet helyenkint homokot, egyebütt fekete vagy sárga földet hinte el, mire nézve elmondhatjuk: hogy nekünk se jó. se rossz utunk soha sincs; midőn fekete földön poros út van, egyebütt a’ homok bokáig ér; és midőn a’ homok eső miatt összeáll, fekete földön térdig ér a sár.“ A sokszor szidott postalegény valóságos hőssé magasztosul, aki „élete’ veszélyeztetésével éjszaka elmegyén, el kell mennie, ott, honnan más szekeres nappal visszatér... erdőn, síkon, hófuvatagokon keresztül; a legnagyobb zivatarban, esőben, hóban. szélvészben, a’ legmélyebb sárban haladnia kell... Gondoljuk őtet, lovastól, talyigástól éjszakának idején egy árokba dülve fekünni; fagyban, döcögős úton, letört tengelye mellett kuczorogni; ’s több illy bal-eseteket gondolva, mondom: várjuk el a’ postákat béketűrőssel...“³⁵

Persze a béketűrés mégsem lehetett határtalan és előbb-utóbb a felsőbb hatóságok is belátták, hogy a hírlapterjesztés rendszerén javítani kell. 1845-ben jelenti a *Pesti Divatlap*,³⁶ hogy nemsokára „életbe lépend az úgy nevezett főpostai hivatal, mellynek feladata lesz a hírlapok kezelése körüli eljárás felett szigorú szemlét tartani s minden lehető visszaélések irányába ellenőrséget gyakorolni“. 1847. május 16-án aztán a következő rendelet jelenik meg a *Nemzeti Ujságban*: „Ő cs. kir. apostoli felsége által a m. kir. udvari kincstár útján a budai kir. főpostaigazgatóság értesít-

³⁴ BENCZÉDY, i. m. 58. l.

³⁵ BENCZÉDY, u. o.

³⁶ 347. l.

retik. Az 1845. évi oct. 15-kén 39320. sz. alatt kelt e tárgyú rendelet folytán ezen főpostaigazgatóságnak mellőzhetetlen rendszabályul tudtára adatik, hogy a Magyarországon megjelenő minden hírlapokért a posta- és kiadási díj jövedőben, ha azok hetenkint kétszer küldetnek szét, fél évre 1 frt 12 kr-ra pengőben és ha hetenkint kétszernél gyakrabban küldetnek szét, fél évre mindegyik hírlappéldányért, két pengő forintra határozott. — E határozat 1847-ik évi júl. 1-jén lép életbe. Ellenben ez időtől kezdve a szerkesztőségek részéről a postatiszteknek járó ingyenpéldányok adása megszűnik. A m. kir. udv. kincstár tanácsüléséből. Budán, ápril 14-kén 1847. Gróf Szécsen Miklós s. k., Mérey Károly s. k.“

A postamestereknek juttatott többféle díj helyébe tehát egységes, bár fölemelt hírlapszállítási tarifa lép. Ennek megfelelően a hírlapok is emelik az előfizetési díjat.³⁷ A helyenként és laponként is különböző eljárás egységes rendszernek ad helyet: nagy lépéssel közeledünk a modern hírlapterjesztés módszereihez. Annál inkább, mert a *Nemzeti Ujság* idézett hirdetéséből azt is megtudjuk, hogy ebben az időben már Budapesten házhoz küldte a lap a helybeli előfizetők példányait. Panaszok azért továbbra is előfordulnak: valaki a vízivárosi postahivatalban akart előfizetni a *Budapesti Híradóra*, „de Pestre utasítottatott, a pesti postán mindazonáltal igen természetesen azon utasítást kapá, hogy Budán lakók inkább Budán előfizessenek, a kérdéses úr tehát visszajött a vízivárosi postához, hol végre nagy zugolódással elfogadták tőle a pénzt, de újságot még január 11-kén sem kapott; ezenkívül pedig a példány mindennapi házhoz küldéséért külön öt forint követeltek tőle.“³⁸

1848. április 27-én a posta, amely eddig részben a helytartótanács, részben a kamara hatósága alá tartozott, a felelős minisztérium, pontosan a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi tárca hatáskörébe került.³⁹ A *Nemzeti Ujság* azonban már március 21-i számában „utolsó figyelmeztetést“ intéz a törvényhozó testülethez, amelyben hangoztatja, hogy a sajtószabadságot semmivé teszi a drága postabér! A népnek szüksége van a sajtóra s kell,

³⁷ *Nemzeti Ujság*, 1847. jún. 10.

³⁸ *Budapesti Híradó*, 1848. jan. 23.

³⁹ HENNYEY, i. m. 153. l.

hogy azt meg is tudja fizetni. Ezért első és legfontosabb intézkedésként határozatot kíván, amelynek értelmében: „Minden folyóiratok, úgy politikai, mint szépirodalmi tartalmúak, a törvényhozás további rendelkezéséig, a postákon minden díj nélkül küldessenek szét s a postamestereknek minden eddig gyakorlatban volt huzavona megtiltassék.“ A *Nemzeti Ujság* további két javaslata nyomdák felállítására és az „írói tulajdon“ biztosítására irányult. „Ha a törvényhozó testület eloszlanék anélkül, hogy e három pontot törvénybe igatná, nem felelt meg tökéletesen a sajtószabadság és a nép műveltsége érdekének.“

A hírlapok postai szállítása ezzel a sajtószabadság biztosítékává, törvényhozási kérdéssé válik. A rendezés annál sürgősebb, mert a *Nemzeti Ujság* egy újabb cikke⁴⁰ szerint a posta még az előző félévi előfizetési díjakról sem számolt el. Az új kereskedelmi minisztérium fiatal államtitkára, TREFORT ÁGOST veszi kezébe az ügyet és a fővárosi lapszerkesztők és kiadók bevonásával 1848. május 5-én értekezletet tart, „a lapok díjának leszállítása iránt“.⁴¹ „Véleményeink sokfelé ágaztak el — írja a *Pesti Divatlap* szerkesztője —, mindazonáltal a többség az aránylagos procentuációt fogadja el kétféle módon. Némellyek ugyanis azt tarták, hogy a naponként megjelenő lapok után járjon 20 századéka (!), a hetenként négyszer vagy háromszor megjelenők után 15, a kétszer vagy egyszer megjelenők után 10. Némellyek még pontosabban, s véleményünk szerint igazságosabban jelölték ki az arányt, úgy t. i., hogy a hetenként egyszer megjelenő lapnak postán szállítandó egy-egy példányától évenként fizetessék 20 p. kr., a kétszer megjelenőtől 40 kr., a háromszoritól 60 kr., a négyszeritől 80 kr., az ötszoritől 100 kr., a hatszoritól 120 kr., a hétszeritől 140 kr. És ezen fokozatos arány annyival is inkább igazságos, mert a gyakrabban megjelenő lapok, főleg a politikaiak, többnyire nagy közönséggel bírnak, míg a ritkábban kiadatni szokott tudományos és szépirodalmi lapok sokkal kisebb olvasókörre számíthatnak! és már csak azért is, hogy nemzeti irodalmunknak ezen fontos, de mostohán pártolt ágai minél nagyobb kiterjedést nyerjenek, igen méltányos dolog, miszerint a szállítási díj által legkevésbé legyenek terhelve.“ Különben a szabad sajtó jóvoltából

⁴⁰ Ápr. 18.

⁴¹ *Pesti Divatlap*, 1848. máj. 13.

olvasóközönségünk szaporodni fog, „a postai díjleszállításban vesztesége nem lesz az országos kincstárnak“.

Az 1848. május 19-én kiadott és július 1-én életbeléptetett „szabályzat“ „a belföldi lapoknak postán szétküldési díja iránt“ közvetítő megoldást választ. A következőképpen állapítja meg a szállítási díjakat:⁴²

„a) hetenkint 6-szor megjelenő s ugyanannyiszor szétküldött lapért a postadíj félévre tenni fog 1 frt 18 krt; ha pedig oly helyekre küldetik, hova a' posta ritkábban jár, annál fogva a' kézbesítés ritkábban történhetik, a' postadíj félévre 52 krban állapítatik meg. b) Hetenként 4-szer megjelenő s ugyanannyiszor szétküldött lapért fog fizetetni 52 kr; ha ritkábban küldetik szét, 39 kr. c) Hetenkint 3-szor megjelenő, ugyanannyiszor szétküldött lapért 39 kr. d) Hetenkint 2-szer megjelenő lapért 30 kr. e) Hetenkint egyszer megjelenő lapért 24 kr. A' néplapokra nézve, midőn kiadói a' posta útján szétküldhetés iránt folyamodnak, a' a vitelbér különösen és kivételesen lesz meghatározandó. Így jelenleg a' „Munkások“ újságá-nak vitelbére fél-évre 10 p. krban állapítatik meg... A' postaállomásoknál és levélszedőségek-nél az előfizetők' besorozásáért, iktatási díj fejében 10 krnál többet követelni nem szabad; ki ezen szabályt túllépni merészli, a' postaügyben főnálló fegyelmi rendszerhez képest fog büntettetni. Ellenben a' rendszeres és osztályos postahivataloknál az ilyen besorozási díjak általában eltiltatnak... Az ingyen-példányoknak ezelőtt szokásban volt adása különben is meg lévén szüntetve, minden további követelés az iránt büntetés alatt tilalmaztatik.“

Feltűnő és a negyvennyolcas sajtópolitikára jellemző az, hogy a néplapokat nyíltan előnyben részesíti a kormányzat. Mint tudjuk, a népi-sajtótól sokat vártak az illetékesek és a nép számára készült újságok megindulása a szabadságharc sajtójának fontos és jelentős újdonsága volt.⁴³ De a május 5-én tartott sajtóértekezleten — talán ez volt az első sajtókonferencia hazánkban, amelyen a kormányzat embereivel közösen a hírlapok szellemi vezetői is résztvettek — további kívánságok is merültek fel.⁴⁴ „Ezenkívül célirányos volna az is, ha a postai tisztviselőknek szigorúan megtiltatnék a vidéki előfizetőktől a rendes előfizetési díjon felül, mint most sok helyen történik, még 24 p. krárt zsarolni; s ha a laphoz csatolt mellékletekért nem a postának, de mint nem rég is szokásban volt, a lapkiadónak fizetnének... Azt sem tartjuk

⁴² L. Egyházi Literaturai Lap, 1848. jún. 4.

⁴³ V. ö. DEZSÉNYI BÉLA: Hírlapirodalmunk a sajtószabadság jegyében. Az Ország Útja, 1943. 3. sz.

⁴⁴ Pesti Divatlap, i. h.

helyesnek, hogy lapjaink nem kiadóhivatalainkban, hanem a postán borítékozthatnak, mert az idegen kezelés alatt több példány elvész, mi nem csekély kárára van a laptulajdonosnak. — Mi meg vagyunk győződve — fejezi be a *Pesti Divatlap* az értekezletről szóló tudósítását —, hogy az illető közügyér [TREFORT] ezen időszaki sajtónak életfáján féregként rágódó bajokon, hathatós intézkedései által segíteni fog.“

A „féregként rágódó bajok“ megszüntetésére május 19-én külön hírlapkezelési szabályzatot⁴⁵ is adtak ki. Panaszok ennek ellenére az 1848. év végéig állandóan voltak. A *Pesti Hírlap* 1848. november 31-én azzal fenyegetőzik, hogy a szabálytalanságon kapott postai tisztviselőket névszerint állítja pellengérré, december 2-án pedig külön rovatot nyit a postai visszaélések megbélyegzésére. A postai szállítás végleges szabályozására a szabadságharc förgetege nem hagy már időt a gondokkal túlterhelt „közügyereknek“. Sőt, egyik forrásunk tudni véli azt is, hogy az ellenzéki lapok postai továbbítását maga a minisztérium késleltette politikai okokból és hogy MADARÁSZ LÁSZLÓ, akit a honvédelmi bizottmány Debrecenben a rendőrség és a postahivatal főnökévé nevezett ki, a békepárti lapok továbbítását egyszerűen beszüntette.⁴⁶

Az abszolutizmus kormánya természetesen hatályon kívül helyezte a negyvennyolcban kiadott rendeleteket. De a régebbi állapotot sem állította vissza. Sőt, végleg megszüntette a belföldi hírlapoknak posta útján való előfizetését, ezt az oly sok vitát okozó intézményt és 1850 szeptemberétől kezdve csak 1 kr. kedvezményes díjon való szállításukat vállalta. 1852-ben pedig megjelent a hírlapjegy: a hírlapok postadíját azontúl bélyegben és egységes — 1 krajcáros — tarifa szerint kellett leróni.⁴⁷

A hírlapok helybeli terjesztése terén pedig 1848 áprilisában elfoglalta fontos állomását az utcai újságárus. Meg is tartotta mind a mai napig.

DEZSÉNYI BÉLA.

⁴⁵ VÁCZY JÁNOS: Hírlapirodalom 1848—49-ben. Magyar Salon, 1886. IV. 577. l. FELEKI LÁSZLÓ: A szabadságharc és a sajtószabadság. Budapest, 1912.

⁴⁶ FELEKI, i. h.

⁴⁷ HENNYEY, i. m. 165. l.